

DARSDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARIDA O‘QUVCHILARNI KASBGA YO‘NALTIRISH ISHINING MAZMUNINI TANLASH MEZONLARI

*Umarov Rahim Tojiyevich, Xoliqulov Nurbek Shukurullo o‘g‘li,
Isoqov Shoxruh To‘rabek o‘g‘li*

*A.Qodiriy nomidagi JDPU, Jizzax sh. O‘zbekiston
e-mail:umarovrahim@jdpu.uz*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ta’lim muassasalarida darsdan tashqari mashg‘ulotlarida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish ishining mazmunini tanlash mezonlari ustida fikr yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Darsdan tashqari, kasbga yo‘naltirish, mezonlar, kasbiy axborot, mahalliy va mintaqaviy ehtiyojlar, kasblarning turlari va nomlari, kasb ob‘yekti.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются критерии выбора содержания работы по ориентации студентов на профессию во внеучебной деятельности в образовательных учреждениях.*

Ключевые слова: *Внеклассная работа, профессиональная направленность, критерии, профессиональная информация, местные и региональные потребности, виды и названия профессий, объект профессии.*

Annotation: *This article discusses the criteria for choosing the content of the work of guiding students to the profession in extracurricular activities in educational institutions.*

Key words: *Extracurricular, vocational orientation, criteria, vocational information, local and regional needs, types and names of professions, profession object.*

Hozirgi kunda kasbga yo‘naltirishdan maqsad o‘shib kelayotgan yosh avlodni kasbni ongli ravishda tanlashga tayyorlashdir. U har bir shaxsning ham individual xususiyatlarini, ham xalq xo‘jaligi manfaatlari nuqtai nazaridan mehnat resurslarini to‘laqonli ta‘minlash zaruratini hisobga olishi kerak. Shaxsda kasbga yo‘naltirish jarayoni maxsus ilmiy-amaliy faoliyat orqali amalga oshiriladi. O‘quvchining shaxs sifatida shakllanish bosqichlarida shaxs va jamiyat yagona bir tizim sifatida qaraladi, o‘tish davrining bozor iqtisodiyoti munosabatlari talablari inobatga

olinadi. Bunday vaqtda o’quvchilarni kasbga yo’naltirish ishlarini amalga oshirishda nafaqat sinfda olib borilayotgan mashg’ulotlar, bal’kim sinfdan va darsdan tashqari mashg’ulotlar ham muhim o’rin tutadi. Darsdan tashqari mashg’ulotlarning maqsad va vazifalariga ko’ra o’quvchilarni kasbga yo’naltirish ishining mazmunini tanlashda pedagog olimlar ilmiy-nazariy qarashlari, shuningdek, umumiy o’rta ta’lim muassasalarida darsdan tashqari mashg’ulotlarida o’quvchilarni kasbga yo’naltirish ishining mazmunini tanlash mezonlari muhim omillardan biri hisoblanadi.

Ushbu maqolada ta’lim muassasalarida darsdan tashqari mashg’ulotlarida o’quvchilarni kasbga yo’naltirish ishining mazmunini tanlash mezonlari ustida fikr yuritiladi.

Biz quyida ta’lim muassasalarida darsdan tashqari mashg’ulotlarida o’quvchilarni kasbga yo’naltirish ishilarini olib borishda ishning mazmunini tanlash mezonlari haqida qisqacha to’xtalamiz. Ular quyidagilar:

1. O’quvchiga tushuncha berilayotgan kasblarning turlari va nomlari bo’yi cha real mavjud kasblarning miqdoriga nisbatan optimal munosabatni saqlash.

O’quv materialini haddan tashqari kamaytirish zamonaviy fan-texnika yutuqlarini va ilg’or ishlab chiqarish texnologiyalarini yetarli darajada tahsil oluvchilar tomonidan o’zlashtirilishiga imkon bermasa, o’rganilayotgan ob’yektlarni juda batafsil bayon etilishi ularni ortiqcha zo’riqishiga, o’z imkoniyatlariga ishonmay qolishiga sabab bo’ladi. Fan-texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish texnologiyalari muntazam ravishda rivojlanib borganligi sababli ta’lim mazmunini ham unga mushtarak tarzda takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Hozirgi vaqtda, ijtimoiy va ilmiy-texnikaviy taraqqiyot sharoitida maktab o’quvchilarini kasbga yo’naltirishning muhimligi ancha oshdi. Bir tomondan, ishlab chiqarishni murakkablashtirayotgan xilma-xil kasblar va mutaxas sisliklarning mavjudligi, ikkinchi tomondan, bir qator barqaror shaxsiy xususiyatlari bilan ajralib turgan odamlarning mavjudligi, kasblarni, o’quv yurtlarini tanlashda, kadrlarni ish o’rinlariga joylashtirishda va qayta joylashtirishda ana shu omillarni, umuman inson omilini hisobga olishni qat’iy talab qiladi.

2. Kasb tanlash ishida mahalliy va mintaqaviy ehtiyojlar asosida kasbga yo’naltirishning ustuvorligi.

Kasb tanlashga yo’llash ishining vazifalari, birinchi galda, o’quvchilarni maktabga yaqin joylashgan korxonalar uchun zarur hisoblangan kasblar bilan tanishtirishga qaratilishi lozim. Biroq, ko’pincha biror kasb haqida ma’lumotlar o’quv dasturlari mazmuniga kiritilmaydi. Darsdan tashqari mashg’ulotlar bunday cheklashlardan holi ekanligidan foydalanib, biz o’quvchilarni yaqin atrofdagi

korxonalarda uchraydigan kasblar bilan to‘g‘ridan–to‘g‘ri tanishtirishni maqsad qilib qo‘ydik. Bu bilan o‘quvchilarni mahalliy talablarni qondirishga xizmat qiladigan kasblarga yo‘naltirishga muvaffaq bo‘ldik. Bu ishda turli kasb egalari bilan uchrashuvlar uyushtirib, kasbga qiziquvchilar klublarini tashkil qilish va shu kabi tadbirlardan keng foydalandik.

O‘zbekistonning agrar mamlakat ekanligi e‘tiborga olinsa, o‘quvchilarga qishloq xo‘jaligiga oid kasblarga yo‘naltirish muammosi naqadar dolzarb ekanligi yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘qituvchining o‘quvchilarda yerga omilkorlik bilan qarash hissini shakllantirishi, qishloq xo‘jaligidagi mehnat haqida to‘g‘ri tasavvur berishi, o‘z mehnati va o‘z jamoasi mehnati natijalaridan xursand bo‘lishni o‘rga tishi muhimdir. Shu boisdan ishni shunday rejalashtirish kerakki, bolalar chorva mollarni parvarish qiladigan, hosilni yig‘ishtirib oladigan, mehnat natijalarini hisob-kitob qiladigan bo‘lsinlar. Bunday hollarda bolalarning ishga qiziqishi kuchayadi va kasbga yo‘naltirish ishi alohida mazmun kasb etadi.

Agar mahalliy kasblarga yo‘naltirish bilan bog‘liq ishlar faqat shiorlarga tayanib tashkil qilinsa, hech qanday samara bermaydi. Chaqiriqlar muayyan ishlar bilan hamohang bo‘lishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Yuqorida aytilganlardan ko‘rinib turibdiki, darsdan tashqari ish ayni shunday ishlardan iboratdir. Ularga tarbiyalovchi tus berish lozim. Buning uchun darsdan tashqari ishning maqsadlari shunday ifodalanishi kerakki, o‘quvchilar o‘z shaxsiy sifatleri va jamiyat ehtiyojlarini o‘zaro uzviy bog‘lay olsinlar, ularning tafakkuri rivojlanishi, o‘z faoliyati natijasi o‘quvchining faqat ularning o‘zigagina emas, balki jamiyatga ham foyda keltirishini, darsdan tashqari ishda ishtirok etish, jamiyat qurilishiga shaxsiy hissa qo‘shish uchun yaxshi tayyorgarlik ekanligini tushunib yetsinlar. Darsdan tashqari mashg‘ulotlarni boshqarishda o‘qituvchining ta’limni foydali mehnat bilan qo‘shib olib borish, texnik ijodkorlikni, umumtexnik ta’limini va kasb tanlashga yo‘llash ishini avtomatik ravishda rivojlantirish orqaligina erishish mumkin, deb o‘ylash noto‘g‘ri, albatta. Bu holda mehnatning tarbiyalovchi, kasbga yo‘naltiruvchi roli pasayadi. Binobarin, o‘qituvchi mashg‘ulotning qanday shakli eng samarali bo‘lishini o‘ylab ko‘rishi va uni darsdan tashqari ishda qo‘llashi zarur. Faqat ana shundagina darsdan tashqari mashg‘ulotlarda kasb tanlashga yo‘llash ishi zarur darajada amalga oshirilishi mumkin.

3. Bo‘lajak kasb turi bilan bog‘liq faoliyatning mazmuni va tuzilmasini asoslash.

Umumiy ta’lim maktablarida, korxonalar va fabrikalarda, o‘quv yurtlarida kasbga yo‘naltirish ishlarini o‘tkazish zaruriyatini turmushning o‘zi taqozo etmoqda. Bu holat bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonida kasbkorlik bozori va u

bilan bog‘liq raqobatning yuzaga kelishi bilan chambarchas bog‘liq. Respublikamizda sanoatni rivojlantirishga davlat miqyosida e’tibor qaratilayotganligi natijasida O‘zbekistonning o‘zida yaqin yillar orasida ko‘plab yangi sanoat, qishloq xo‘jalik ob‘yektlari paydo bo‘ldi va mavjudlari kengaytirildi, ularda mehnat faoliyatining zamonaviy turlari vujudga keltirildi. Yangi kasblar va mutaxassisliklar metrosozlar, binokorlar, keng profildagi kasblar–paxtakor, mexanizator, chorvador-operator, yengil va og‘ir sanoatda eng yangi, zamonaviy kasblar ommalashib qolgan bo‘lib, ular O‘zbekistonda xalq xo‘jaligi tarmoqlari rivojini belgilab bermoqda. Yangi kasblar va mutaxassisliklar soni yil sayin ko‘payib bormoqda.

Har qanday kasbning eng muhim jihati uning mehnat mazmuniga ega bo‘lishidir. Shu boisdan mehnatsevarlikni, yaxshi urf-odatlarini tarbiyalash va ularni mehnat jo‘shqinligiga ko‘chirish bolalarni kasb tanlashga tayyorlashning bosh negizidir. Oilada bolani mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash odatda maktab gacha bo‘lgan yoshdan boshlanadi. Ana shu paytdan e’tiboran bolalarni bo‘lg‘usi kasbni tanlashga tayyorlash amalga oshirilishi lozim. Bunda bolalarning qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini muntazam ravishda o‘rganish zarur.

4. O‘quvchining o‘zi yo‘naltirilayotgan kasb ob‘yektining xususiyatlari va vositalari to‘g‘risida yetarli ma’lumotga ega bo‘lishligi.

O‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llash ishlarining mazmunini tanlashda uning amaliy muhimligi, qiyinlik darajasi, murakkabligi, tahsil oluvchilarning tayyorgarlik darajasi va imkoniyatlari mosligi, ajratilgan o‘quv vaqtiga mushtarakligi, didaktik va kasbiy ta’limning barcha tamoyillariga, ta’lim-tarbiya jarayoni ning qonuniyatlariga, o‘quv muassasalarining moddiy-texnik ta’minoti darajasiga mosligi kabilarni hisobga olish zarur.

Kasbga yo‘naltirishni shakllantirish kasbiy axborot va ta’lim-tarbiya; o‘quvchi qiziqishlarini o‘rganib borish va mahorat bilan o‘stirish; kasbiy maslahat; kasb tanlovi; maishiy-kasbiy moslashish kabi holatlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu holatlar kasbga yo‘naltirish mazmunining asosini tashkil etadi.

O‘quvchilarni kasb tanlashga yo‘llashda darsdan tashqari mashg‘ulotlar jarayoni, bizning fikrimizcha, quyidagicha amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi: tayyorlanishi lozim bo‘lgan mutaxassislarga qo‘yilgan talablarni ijtimoiy buyurtma sifatida aniqlash; mutaxassis kadrlarga qo‘yilgan talablarga didaktik ishlov berib, o‘quv-me’yoriy hujjatlar shakliga keltirish; o‘quv-me’yoriy hujjatlariga mushtarak o‘quv materialini ishlab chiqish; ta’lim-tarbiya jarayonini amalga oshirib, tahsil oluvchilar tomonidan rejalash-tirilgan materialni o‘zlashtirishga erishish; o‘quvchilar o‘zlashtirgan bilimlari, ish -harakat usullari, ularda tarkib

topgan shaxsiy fazilatlarni amalda qo’llab, ta’lim mazmunini yanada takomillashtirish uchun yangi yechimlar topish; ta’lim mazmunini fan-texnika yutuqlari va ishlab chiqarish texnologiyasi darajasiga muvofiq davriy takomillashtirish kabilar.

Xulosa qilib aytganda amalga oshirgan tadqiqotlarimizda kasbga yo’naltirish mashg’ulotlari mazmunini keltirilgan mezonlar asosida tanlab olish manbai va uning o’quvchilarga mosligini aniqlash negizi bo’lib amaliyot xizmat qildi. Mashg’ulotlar mazmuni kasb tanlash ishiga qo’yilgan jamiyatning ayni paytdagi va istiqbol talablariga binoan tanlab olinadi hamda pedagogik ishlov berilib davlat ta’lim standartlari, o’quv reja va dasturlari, darsliklar va shu kabi didaktik materiallar mazmuniga asoslanib, mashg’ulotlar jarayonida o’quvchilarga yetkazib beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo’raev R.J., Tolipov O’.Q., SHaripov SH.S. Uzluksiz ta’lim tizimida o’quvchi larni kasb-hunarga yo’naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari.- Toshkent.: «Fan» , 2004 yil.
2. G’aybullaev N. Kasb psixologiyasi. O’quv qo’llanma. –Toshkent, OO’MTV. 153 b.
3. Muslimov N.A., Mullaxmetov R.G. Kasb tanlashga yo’llash. O’quv qo’llanma. –Toshkent: OO’MTV, 2007. 186 b.
4. Sh.S., Davlatov K., Nasriddinova G.S. Kasb tanlashga yo’llashning ilmiy-pedagogik asoslari. –Toshkent: OO’MTV, 2007. 138 b.